BAYRAMLAR HA'M MÁDENIY ILAJLAR TÚRLERI HAQQINDA

Usenova Azima Bazarbaevana
A'jiniyaz atindag'i NMPI magistranti

Anotatsiya. Bul maqalada bayramlar onin' kelip shig'iw tariyxi, rawajlaniwi ha'm ol haqqindag'i ma'deniyatshi alimlardin' pikirleri keltirilgen.

Gilt so'z: bayram, inssiklopediya, sho'lkemlestiriw, ma'deniyat,konsert, tamashalar.

Respublikamız ǵárezsizlikke eriskennen keyin, bayramlardı shólkemlestiriwge itibar kúsheydi. Bayramlar mádeniy ilajlardıń tiykarǵı bólimlerinen biri sıpatında jurtımızdıń barlıq shańaraqlarına kirip barmaqta. Mádeniyat mekemeleri hám kórkem óner oraylarında, ulıwma kórkem óner yaki mádeniyat tarawına tiyisli bolmaǵan shólkemlerde bayramlardı joqarı dárejede shólkemlestiriwge úlken itibar berilmekte. Bunıń ushın álbette bayram ótkeriwdiń shólkemlestiriwshilik toparı dúzilip, dóretiwshilik hám shólkemlestiriw procesleri baslanadı.

Bayramlar xalıqtıń quwanıshı, shad kewilliligin ózinde sáwlelendiriwshi ilajlar túrine kiredi. O'zbekistan Milliy insiklopediyasinda bayramg'a to'mendegishe ta'riyp berilgen: "Bayram (tu'rkishe-u'lken jiyin ,toy)-ken' nishanlanatug'in saltanatli ku'n!"[1] Haqiyqatinda da, bayramnin' xaliqtin' ma'deniy ha'm ruwxiy du'nyasin bayitiwda orni u'lken esaplanadi. Hár bir xalıqtıń tariyxıy rawajlanıwı barısında qáliplesip kelgen óz bayramları boladı. Olardı ótkeriw hám shólkemlestiriw usılları jıldan - jılǵa ózgerip, jańalanıp sintetikalıq túrge iye bolıp, onı tayarlawda tariyxıy shaxslar, xalıq qaharmanlarınıń tımsalları qatnasıwındaǵı saxnalıq kórinisler, teatrlastırılǵan úzindiler, ilim-pán, mádeniyat, kórkem óner ǵayratkerleri menen ushırasıwlar, koncert baǵdarlamaları, spektakller, dárwaz hám qızıqshılardıń shıǵıwları, sport oyını hám jarısları, túrli ámeliy, súwretlew óneri shıǵarmaları, sonday-aq, balalar texnikalıq dógerekler qatnasıwshıları tárepinen jasalǵan texnikalıq qurallardıń kórgizbeleri sıyaqlı forma hám usılların birlestiredi. Belgili alim , filosofiya pa'nleri dokrori , professor U.Qoraboev xaliq bayramlari ma'nisin belgilewshi u'sh tiykarg'i a'himiyetin ko'rsetip beredi:

1. Bayram halati(bayram keypiyatinin')payda boliwi, bayramg'a bolg'an mu'ta'jlik.
2. Bayramg'a ta'n halat keypiyattin' payda boliwi -bul ele bayram degeni emes
3. Bayram bul teatrlastirilg'an tamashalar ko'rgizbeler ,konsertler ,tan'lawlar, bellesiwler esaplanadi.[2]

Bayramlar adamlar turmısındaǵı eń quwanıshlı, tolǵanıslarǵa tolı máwiritler, xosh kewilli keypiyatlarda bolıp, tilekleslik, mehir-aqıbet, keleshekke isenim

[1] O'zbekiston milliy insklopediyasi, I tom, 2000-yil, 584-b
[2] U.Qoraboev . "O'zbekiston bayramlari", 49-50-b

iqtiyarın óz ishine qamtıp alǵan ullı dóretiwshilik hám shólkemlestiriwshilik process bolıp tabıladı.

Bayramlar óz-ózinen bayram kórinisine kelmeydi, onı shólkemlestiriw kerek. Adamlardıń imkaniyatın esapqa alıp, zaman talaplarınan kelip shıǵıp, milliylik, úrp-ádet, dástúrlerge sadıq qalǵan halda, tema hám ideyanıń úylesimliliginde shólkemlestirilgen bayram hám tamashalar joqarı dárejede ótkerilgen ilajlar esaplanadı. Sebebi insanlar bayramlarǵa mádeniy dem alıw ushın, bos waqtın durıs shólkemlestiriw, estetikalıq zawıqlanıw, keypiyattı kóteriw hám basqa dóretiwshilik pazıyletlerdi ózinde jámlep alıw ushın keledi. Al bul bolsa onıń erteńgi kúndegi ámelge asıratuǵın unamlı jumıslarına qızıǵıwshılıǵın jánede arttırıwǵa, óz miynetinen zawıq alıwǵa, miynet ónimdarlıǵına erisiwge, shańaraǵı, Watandı súyiwshilikke, sociallıq turmısta múnásibetin jaqsılıqqa qaray ózgertiwge boladi.

Bayramlardı shólkemlestiriwdiń tiykarǵı maqseti usıǵan baǵdarlanǵan.

Maydan tamashalarında bayram basshısı hám bas rejissyor basshılıǵında júzden artıq túrli kategoriyalı saxnalastırıwshı dóretiwshiler -ǵalabalıq tamashalar bas rejissyorları, bas baletmeystr, kórkem kórinisler bas baletmeystrleri, orkestrler hám ansambllerdıń basshıları, muwapıqlastırıwshı rejissyorlar, saxnalastırıwshı rejissyorlar, sonday-aq bir qatar saxnalastırıwshı baletmeystrler, xudojnikler, diktorlar, ses rejissyorları, ses operatorları, dóretiwshi-shólkemlestiriwshi topar, lipas tayarlawshılar, grimshiler, texnikalıq jaqtan támiyinlewshiler bayramdı tayarlaw hám ótkeriw sıyaqlı mashaqatı kóp jumıstı ámelge asıradı.

Bayramlardı shólkemlestiriw ushın rejissyor hám onıń átirapındaǵı saxnalastırıwshı, isshi toparlardıń birgelikte islewi, olardıń kóz qarasınıń bir-birine sáykes keliwi hám birin-biri tolıqtırıp barıwları hám eń tiykarǵısı bayramnıń áhmiyetin keń xalıq qatlamına jetkerip beriw máselesindegi olardıń birlesiwleri ásirese áhmiyetli esaplanadı.

Joqarıda aytıp ótkenimizdey, hár qanday bayramdı durıs shólkemlestirw rejissyordıń kóz qarası, dúńya qarası, onıń mártebesi hám shólkemlestiriwshilik qabiletiniń dárejesine baylanıslı.

Bayramlar haqqındaǵı pán «ertologiya» - (grekshe «erto» bayram hám «logos» úyreniw) dep ataladı. Usı tarawdı úyreniw boyınsha Rossiyada I.Snegirov, I.Saxarov, F.Buslayev, A.Afanasev, Ye.Anichkov sıyaqlı alımlar tariyx, filologiya hám filosofiya, K.A.Mardjanov, D.M.Genkin, I.M.Tumanov hám basqalar qánigelik boyınsha izlengen.

Shıǵıs danıshpanları Firdavsiy, Farabiy, Beruniy, Ibn Sina, Mahmud Qoshǵariy, Alisher Nawayı, Babur, Ogahiy, Behbudiy, Fitrat sıyaqlı alım, ulamalar bayramlar hám onı shólkemlestiriw haqqında, bayramlardıń sociallıq turmıstaǵı ornı hám roli haqqında túrli kóz qarasta bolǵan hám pikirler, talqılawların miyras etip qaldırǵan.[3]

[3] H.T.Mirpo'lotov "Ommaviy bayramlar rejisurasi" Toshkent-2008.15b

Bayram yamasa tamashanı shólkemlestiriwde bir shólkemlestiriwshiniń ózi tabısqa erise almaydı. Bayram shólkemlestiriwshisiniń tiykarǵı wazıypası sonnan ibarat, ol óz átirapına pikiri tereń, dúńya qarası keń, óz tarawın jaqsı biletuǵın, óz jumısına juwapkershilik penen qaraytuǵın, shólkemlestiriwshi (rejissyor)niń pikiri, ideyası, joqarı maqseti, kóz qarasın ańlap alatuǵın, túsinetuǵın dóretiwshiler ansamblin toplap alıwı kerek.

Mádeniy ilajlardı shólkemlestiriwde bayramlardı mádeniy ilajlardıń belgili bir bólegi sıpatında úyreniw, usı tarawdıń ámeliy hám teoriyalıq táreplerin ózlestiriw arqalı, bayram hám tamashalardı shólkemlestiriw, bayramlarǵa tiyisli bolǵan dereklerdi talıqlaw, ulıwmalastırıw tiykarında payda boldı. Solay eken, biz «bayram», «tamasha», «ilaj» túsiniklerin bir-birinen ajratıp túsinip alıwımız kerek.

Bayram degende, turmıstaǵı áhmiyetli waqıya, sáneni kóterińki ruxta, quwanıshlı túrde nıshanlaw túsiniledi, yaǵnıy «bayram» túrkshe sózden alınǵan bolıp, toy, máresim, quwanısh degen maǵananı ańlatadı.

Tamasha-tamashagóydiń kóz aldında kórsetiletuǵın, joqarı dárejedegi kórkemlilik tárepten bezetilgen, effektli atqarıwshılıq usıllarınan sheberlik penen paydalanılǵan, tamashagóy kórip, estetikalıq zawıq alatuǵın hám usı ilajda tikkeley qatnasıwshıǵa aylanatuǵın mádeniy ilaj esaplanadı.

Ilaj bolsa áne usı bayram hám tamashalardı túrlishe shólkemlestiriliwi aytıladı. Ilaj belgili sánege, belgili bir temaǵa hám basqa temalarǵa arnalǵan bolıwı múmkin. Biraq bul úsh túsinikti bir-birinen ajratpatıp túsiniwgede boladı, sebebi bul túsinik birin - biri tolıqtırıp turadı.

Házirgi kúnde tómendegi bayramlar tiykarǵı ulıwma xalıqlıq bayramlar esaplanıp, jurtımız xalqı tárepinen keń belgilenip kelinbekte. Bular: 1-yanvar (Jańa jıl), 8-mart (Hayal-qızlar kúni), 21-mart (Nawrız bayramı), 9-may (Eslew hám qádirlew kúni), 1-sentyabr (Gárezsizlik kúni), 1-oktyabr (Oqitiwshılar hám muǵallimler kúni) hám 8-dekabr (Konstituciya kúni) hámde Oraza hám Qurban haytınıń birinshi kúnleri boladı. Bunnan basqa kásiplik, tábiyat, shańaraq bayramları, túrli yubiley saltanatları hám basqa bayramlarımız bar bolıp, onda mádeniyat hám kórkem óner tarawında xızmet etetuǵın hár qanday xızmetkerge mútájlik seziledi, yaǵnıy bul taraw menen shuǵıllanıwshılardúń jıl dawamında jumıs penen bánt bolıwınıń guwası bolamız.Uluwma xaliqliq bayramlar O'zbekistang'a 1980-jillardin' baslarinda kirip keledi. Tashkenttin' 2000 jillig'i da'slepki ma'rtebe ashiq maydanda bayram qilindi.[4] Ásirese, mádeniyat hám xalıqtıń dem alıw orayı xızmetkeri (mádeniy ilajlar shólkemlestiriwshileri) jıl on eki ay mine usı jumıslardı orınlaydı. Bulardıń ishinde eń kóp ótkeriletuǵın bul-bayramlarımız esaplanadı. Ilajlar bir kúnde ótip ketken jaǵdayda «kórkem óner» dárejesine alıp kelgenge shekem bir qansha ter tógilip miynet etiwge tuwrı keledi. Bir bayramdı tayarlaǵansha aylap waqıt ketedi. Ilajdıń scenariyin dóretiw, dóretiwshilik jámáátlerin toplaw, baslawshılar menen islesiw, saxna kórinislerin tayarlaw, ansambllerdi shaqırıw, saxnanı bezew, repeticiyalardı ótkeriw hám basqa

[4] H.T.Mirpo'lotov "Ommaviy bayramlar rejisurasi" Toshkent-2008.4b

shólkemlestiriw isleri shólkemlestiriwsin bir minutta bos qoymaydı. Jańa jıldan baslap, Watan qorǵawshılar kúni, Alisher Nawayı, Mırza Bobur, Amir Temur, Zulfiyaxanım, Muxammed Yusup (t.b)lardıń tuwılǵan kúnleri, Hayal-qızlar, Nawrız bayramları, Kúlki kesheleri, Eslew hám qádirlew, Balalar kúni, Xalıq aralıq AIJSna qarsı gúres kúni, Ǵárezsizlik, Oqıtıwshılar hám ustazlar, Konstituciya, Til bayramları, Studentler kúni hám basqalardı shólkemlestiriw hám ótkeriwde mánawiyat hám kórkem óner tarawı xızmetkerlerine úlken bilim, tárbiya hám sheberlik mektebi kerek boladı.

Bayramlar insannıń kewildegidey dem alıwın shólkemlestiriw, kórkem ónerdiń kóplegen túrlerine qızıǵıwshılıǵın arttırıw, olarda óz jurtı, onıń gózzallıǵı, ana xalqına bolǵan muhabbatın asırıw, eń tiykarǵısı, olardıń bayram ilajları baǵdarlamasında qatnasıwları úlken áhmiyetke iye boladı. Hár bir bayramnıń shólkemlestiriwde hám ótkeriwde belgili bir maqset bolıp, ilajdı tayarlawshı qánigeler hám shólkemlestiriwshiler tárepinen bayram baǵdarlamaları bir maqset sistemasına kiritiledi, bayramda shólkemlestiriletuǵın túrli kórinistegi bárshe ilajlar tiykarǵı maqsetke boysındırıladı. Sonday-aq, bul ilajlardıń bárshe túrleri sıyaqlı bayramnıń ótkeriliwinde óz wazıypası bolıp, álbette tárbiyalıq áhmiyetke iye bolıwı kerek.

Mádeniy ilajlardı shólkemlestiriw ushın qaysı tarawǵa itibar beriwimiz kerek degen sorawǵa juwap beriw tiykarında temanı dawam etiw múmkin.

Eń dáslep ilaj dramaturgiyası, yaǵnıy scenariydi dóretiw;

ekinshiden, ilajdıń kórkem bezeliwi;

úshinshiden, kórkem ónerdiń bárshe túrlerinen, atap aycaq, muzıka, ayaq oyın, teatr hám basqalardan únemli paydalanıw;

tórtinshiden, ilajlarda kórkem óner jámáátleri, fon toparları, qatnasıwshılar, aktyor, qosıq atqarıwshılar menen islesiw;

besinshiden, shólkemlestiriw proceslerdi ámelge asırıw, máselen, kostyumlardı tańlaw, texnikalıq qurallardan paydalanıw hám basqa bir qatar sheshiliwi tiyis bolǵan jumıslardı ámelge asırıw talap etiledi.

Ózbekstan bayramlarǵa bay mámleket. Házirgi kúnde xalıq aralıq hám Respublika boyınsha keń belgilenip atırǵan bayramlarımızdıń joqarı dárejede shólkemlestirilip atırǵanlıǵı húkimetimizdiń bayramlar hám olardı shólkemlestiriwge bolǵan úlken itibarı bolıp sanaladı. Bul itibar óz ornında hár qanday ilaj shólkemlestiriwshisine úlken juwapkershilikti júkleydi.

Juwmaqlap aytqanda, bayramlarımız jurtımızdıń jetiskenliklerin jáhánge maqtanısh etiwde áhmiyetli rol oynaydı.

Paydalanilg'an a'debiyatlar

1. O'zbekiston milliy insklopediyasi, I tom, 2000-yil
2. U.Qoraboev . "O'zbekiston bayramlari"
3. H.T.Mirpo'lotov "Ommaviy bayramlar rejisurasi" Toshkent-2008
4. Qoraboev U.H. Ommaviy tadbirlar. "O'qituvchi" 1991yil